

ПРИЧИННА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПОРУШЕНЬ У МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ В РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

Оксана Боряк, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна, oksana_boriak@ukr.net

Під час проведеного дослідження були використані: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових даних у галузі медицини, логопедії, корекційної психопедагогіки, загальної та спеціальної психології, психолінгвістики та нейропсихології на досліджувану проблему з метою визначення стану її розробленості та перспективних напрямів вирішення; клінічний аналіз (ретроспективне вивчення історій хвороб та анамнестичних даних), психолого-педагогічний аналіз (опрацювання карток логопедичного та психолого-педагогічного обстеження) з метою виявлення причинної обумовленості порушень мовлення у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Проаналізовано складний комплекс анатомо-фізіологічних, психологічних та соціальних чинників, які обумовлюють якісну своєрідність процесу мовленнєвого розвитку, велику поширеність та стійкість порушень мовлення у РВД. Складність проблеми обумовлена тим, що названі групи чинників мають ознаки як провідних так і взаємно обумовлюючих.

Ключові слова: порушення мовлення, причинна обумовленість, розумова відсталість.

Оксана Боряк, Сумской государственный педагогический университет имени А. С. Макаренко, г. Сумы, Украина

Причинная обусловленность нарушений речи у умственно отсталых детей

Во время исследования были использованы: анализ, систематизация, сравнение и обобщение научных данных в области медицины, логопедии, коррекционной психопедагогики, общей и специальной психологии, психолингвистики и нейропсихологии на исследуемую проблему с целью определения состояния ее разработанности и перспективных направлений решения; клинический анализ (ретроспективное изучение историй болезней и анамнестических данных), психолого-педагогический анализ (обработка карт логопедического и психолого-педагогического обследования, карт развития) с целью выявления причинной обусловленности нарушений речи у умственно отсталых детей младшего школьного возраста.

На основе анализа литературных источников можно определить сложный комплекс анатомо-физиологических, психологических и социальных факторов, которые определяют качественное своеобразие процесса речевого развития, большую распространенность и стойкость нарушений речи у умственно отсталых детей. Сложность проблемы обусловлена тем, что названные группы факторов имеют признаки, как ведущих, так и взаимно обуславливающих.

Ключевые слова: нарушения речи, причинная обусловленность, умственная отсталость.

Oksana Boryak, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine.

Causal determinacy of speech disorders in mentally retarded children

Analysis, classification, comparison and synthesis of scientific data in the field of medicine, logopedics, correctional psycho-pedagogy, general and special psychology, psycholinguistics and neuropsychology for the investigated problem were used in this article in order to determine the condition of its elaboration and perspective directions of its solution; clinical analysis (retrospective study of medical history and anamnesis), psycho-pedagogical analysis (cards processing of logopedic, psychological and pedagogical research, pedagogical documentation and memory cards) with a view to identify causal determinacy of speech disorders in mentally retarded children of primary school age.

On the basis of the literary sources analysis it is possible to define a complex set of anatomy-physiological, psychological and social factors that determine the qualitative features of the process of speech development, the high prevalence and resistance of speech disorders in mentally retarded children. The complexity of the problem is caused by the fact that these groups of factors have characteristics both leading and interdependent ones.

In our opinion, it is expedient to associate explanation of causal determinacy of speech development disorders in mentally retarded children with specification of related neurological symptoms in mental retardation at mild and moderate levels which, to our minds: firstly, affects the level of speech development in children in this nosology; secondly, it can directly affect the effectiveness of logocorrectional work; thirdly, it should be properly taken into account in the development of differentiated methods of forming and correction of speech activity in mentally retarded children. Further research perspective we see in the determination of levels and specifics of speech development disorders in mentally retarded children of primary school age on all components of speech system.

Keywords: speech disorders; causation; mental retardation.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах соціально-економічної кризи, погіршення рівня життя населення, актуальність вивчення порушень мовлення та їх корекції у осіб із порушеннями психічного та (або) фізичного розвитку (ППФР) набуває ще більшої гостроти та є пріоритетним напрямом дефектологічної галузі. Це обумовлюється, перед усім, значущістю мовлення в психічному розвитку, в організації та формуванні психічної діяльності людини, безпосереднім впливом мовленнєвої діяльності на процес соціальної адаптації осіб із ППФР.

Мовленнєвий розвиток розумово відсталих дітей (РВД) був і є предметом спеціальних досліджень як вітчизняних так і зарубіжних психологів та дефектологів.

Відомо, що рівень мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями інтелекту – розумовою відсталістю, суттєво розрізняється. Розумова відсталість негативно впливає на мовленнєвий розвиток, але при цьому відсутня явна, безпосередня кореляція між ступенем розумової відсталості та рівнем розвитку мовлення.

Так, серед розумово відсталих дітей з легким або помірним ступенем зустрічаються діти як із дуже низьким рівнем мовленнєвого розвитку, з різноманітними порушеннями мовлення, так і з більш збереженим (достатнім) рівнем оволодіння мовленням. При цьому, рівень мовленнєвого розвитку цієї нозології дітей у більшості випадків більш низький, ніж дозволяє їх розумовий розвиток.

Аналіз актуальних досліджень. Питання, пов'язані з вивченням розумової відсталості, належать до провідних у сучасній дефектології. Їх досліджують не тільки корекційні психопедагоги (олігофренопедагоги), а й спеціалісти суміжних галузевих

наук: психологи, невропатологи, психіатри, генетики та ін. Увага до проблеми розумової відсталості пов'язана з тенденцією до збільшення цієї нозології осіб. Про що свідчать статистичні дані не тільки в межах України, а й інших країн світу: кількість спеціальних закладів освіти не зменшується, а має стійку тенденцію до кількісного збільшення контингенту закладів. Ця тенденція залишає актуальними питання, щодо удосконалення навчально-корекційного процесу спеціальних закладів освіти для дітей із розумовою відсталістю.

Нині, у спеціальних дослідженнях з'ясовані та чітко визначені притаманні для РВД особливості пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, специфічні труднощі в засвоєнні навчальних предметів (А. Аксонова, В. Бондар, Л. Виготський, Т. Власова, І. Єременко, І. Дмитрієва, Г. Дульнєв, С. Забрамна, Л. Занков, В. Засенко, В. Лебединський, В. Лубовський, О. Лурія, С. Миронова, Н. Морозова, М. Певзнер, С. Рубінштейн, Т. Сак, В. Синьов, Г. Сухарєва, Д. Шульженко та ін.).

Особливe місце в структурі порушень психічного розвитку займають порушення мовлення, які в більшості випадків віддзеркалюють глибину порушень інтелектуального розвитку. Питанням недостатньої регуляційної функції мовлення в організації та розвитку психічної діяльності РВД присвячені роботи О. Граборова, Д. Ісаєва, О. Маллера, М. Матвеєвої, М. Певзнер, С. Рубінштейна, В. Синьова, О. Хохліної та ін. Доведено, що дітям із порушеннями інтелектуального розвитку (розумовою відсталістю) притаманні стійкі труднощі формування усного мовлення та якісне його різноманіття.

У психолого-педагогічній літературі представлений різноманітний матеріал щодо закономірностей розвитку психічних процесів у молодшому шкільному віці, оскільки цей етап (від 6 (7) до 10 років) є важливим для розвитку особистості [1].

Проблемою мовленнєвого розвитку молодших школярів займалися та займаються не тільки психологи та педагоги, а й мовознавці та психолінгвісти. Результати досліджень (Д. Афанасьев, Н. Бунаков, В. Вінogradov, Л. Виготський, О. Гвоздєв, Н. Корф, О. О. Леонтьєв, О. М. Леонтьєв, М. Львов, О. Лурія, М. Рождественський, С. Рубінштейн, К. Ушинський, Д. Щерба, Д. Ельконін та ін.) довели, що розвиток мовлення це багаторівневий процес, спрямований на опанування не тільки граматичної теорії, орфографічних навичок, а й на оволодіння мовленнєвою практикою. Робота над розвитком мовлення – це робота передусім над мовленнєвою культурою учнів [3, 5 – 17].

Особливості мовленнєвого розвитку РВД найбільш грунтovanі представлени в дослідженнях А. Аксонової, В. Воронкової, М. Гнезділова, Л. Занкова, Н. Кравець, Р. Лалаєвої, В. Петрової, М. Савченко, Є. Соботович, Т. Ульянової. У цих дослідженнях науковців-практиків розкриті особливості опанування РВД мовленням, представлені навчально-корекційні методики навчання РВД мови та читання в умовах навчально-корекційного процесу.

Аналізуючи особливості мовленнєвого розвитку РВД молодшого шкільного віку, В. Петрова виділяла комплекс різноманітних чинників, що обумовлюють ці порушення. При цьому автор наголошувала, що основним чинником аномального розвитку та порушень мовлення є недорозвиток пізнавальної діяльності [9, 24 – 27].

Домінуючим аспектом вивчення порушень мовлення у дітей із легким та помірним ступенем розумової відсталості є системно-структурний підхід, що враховує, передусім, співвідношення порушень різних рівнів мовленнєвої системи, взаємозв'язки та обумовленості первинних та вторинних відхилень у розвитку аномальної дитини в цілому та в структурі її дефекту зокрема.

Мета статті – дослідити, визначити та обґрунтuvати причинну обумовленість порушень мовленнєвого розвитку в розумово відсталих дітей.

Методи дослідження. У ході проведеного дослідження були використані теоретичні методи: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових даних у галузі медицини, логопедії, корекційної психопедагогіки, загальної та спеціальної психології, психолінгвістики та нейропсихології на досліджувану проблему з метою визначення стану її розробленості та перспективних напрямів вирішення; емпіричні: клінічний аналіз (ретроспективне вивчення історії хвороб та анамнестичних даних), психолого-педагогічний аналіз (опрацювання карток логопедично-го та психолого-педагогічного обстеження, карток розвитку) з метою виявлення причинної обумовленості порушень мовлення у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний підхід до проблеми фізіологічних та психологічних передумов мовленневого розвитку ґрунтуються на уявленнях про закономірності мовленневого розвитку дітей, які були визначені та обґрунтовані в роботах В. Бельюткова, А. Богуш, Л. Виготського, Н. Гавриш, О. Гвоздєва, Д. Ельконіна, О. О. Леонтьєва, О. Лурія, Ф. Сохіна, В. Таракасун, О. Ушакової, М. Шеремет та ін. На думку науковців, природа формування мовлення полягає у тому, що по-перше, мовлення дитини розвивається внаслідок сприймання мовлення дорослих і власної мовленнєвої активності; по-друге, орієнтування дитини в мовленнєвих явищах створює умови для самостійного розвитку мовлення і, нарешті, провідним зауванням під час розвитку мовлення дітей є формування у них мовленнєвих узагальнень та елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення [14, 299].

У загальній психології мовлення визначається як форма спілкування, що історично склалася в процесі матеріальної перетворюючої діяльності людей, опосередкована мовою. Мовлення охоплює процеси породження та сприймання (прийому та аналізу) повідомлень з метою спілкування або (в приватному випадку) для цілей регуляції та контролю особистої діяльності. Сучасна психологія розглядає мовлення як універсальний засіб спілкування, тобто як складну та специфічно організовану форму свідомої діяльності, у якій беруть участь два суб'єкта – відтворюючий мовленнєве висловлювання та сприймаючий його [2, 31].

Психологічна природа мовлення розкрита О. О. Леонтьєвим на основі узагальнення цієї проблеми Л. Виготським і має наступні ознаки: мовлення займає центральне місце в процесі психічного розвитку, розвиток мовлення внутрішньо пов'язаний з розвитком мислення і з розвитком свідомості загалом; мовлення має поліфункціональний характер: йому властиві комунікативна функція (слово – засіб спілкування), індикативна (слово – засіб вказівки на предмет) та інтелектуальна, сігнікативна функція (слово – носій узагальнення, поняття). Усі ці функції внутрішньо пов'язані одна з одною. Мовлення є поліморфною діяльністю: виступає в якості комунікативного, або в якості поза комунікативного, або як мовлення внутрішнє (ці форми можуть переходити одна в одну) [5, 11 – 24].

Мовлення відіграє винятково важливу роль у формуванні вищих психічних функцій. Психологічний детермінізм (закономірна та необхідна залежність психічних явищ від чинників які їх породжують [7, 18]) мовленнєвого розвитку виникає відповідно до загальної обумовленості психічних явищ та станів [7].

Мовленнєвий розвиток дітей із ППФР сьогодні в Україні залишається однією з найбільш складних і недостатньо вирішених логопедичних проблем.

За даними офіційної статистики в кожному суспільстві, незалежно від політичного й економічного устрою та географічного розташування, розумово відсталі люди становлять від 1 до 1,5 % від загальної чисельності населення [4, 25 – 32].

Як зазначалося вище, порушення мовлення у розумово відсталих дітей є дуже різноманітними та мають стійкий характер. Ці мовленнєві порушення негативно впливають на психічний розвиток розумово відсталої дитини, ефективність її навчання.

НАУКА — ПРАКТИЦІ

Проблемі мовлення й мовленнєвої діяльності РВД присвячені чисельні дослідження, у яких вказується на різноманітні порушення формування всіх її сторін, форм, видів та основних функцій (М. Гнезділов, Л. Занков, Р. Лалаєва, В. Лубовський, В. Петрова, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тищенко та ін.). На думку В. Тищенко, однією з основних проблем навчання РВД є формування у них саме мовленнєвої функції [13, 4].

Як відомо, до розумово відсталих відносять осіб зі стійкими незворотними порушеннями переважно пізнавальної сфери, які виникають у наслідок органічних уражень головного мозку та мають дифузний характер [11, 9].

У порівнянні з розвитком, який визначається як «нормальний», особливості порушень мовлення у РВД мають такі ознаки:

- порушення мовлення переважно обумовлені патологічними чинниками і мають вигляд мовленнєвої відсталості загалом;
- системний характер порушень як на рівні мовно-мовленнєвої діяльності так і розвитку психічних процесів загалом;
- нестійкість та мінливість звуковимовної сторони мовлення; несформованість усіх компонентів (сторін) мовлення; поширеність порушень писемного мовлення (як дислексій так і дисграфій), обумовлених неправильною вимовою та несформованістю фонематичних процесів.

Аналізуючи стан дослідження цієї проблеми ми звернули увагу на те, що у науковій літературі сформувалися певні сталі уявлення щодо аналізу порушень мовлення дітей цієї нозології.

По-перше, порушення лексичної та граматичної сторони мовлення у РВД здебільшого трактуються дослідниками як вторинні порушення, спричинені порушеннями пізнавальної діяльності РВД. Проте ці порушення є далеко не однорідними у дітей із різним ступенем розумової відсталості, як неоднорідними є і їхні механізми.

По-друге, визначаючи порушення пізнавальної та мовленнєвої діяльності РВД дослідники традиційно розглядають їх переважно ізольовано, у більшості випадків, обґрутовуючи взаємозв'язки та взаємовпливи між ними загальною інертністю психічних процесів. Хоча відомо, що стан мовленнєвого розвитку у РВД може варіювати від «зовні нормального» до порушеного в залежності від ступеня розумової відсталості, та наявних або відсутній супутніх психічних розладах. При цьому корекція мовленнєвої діяльності у відриві від когнітивної сфери дитини є мало результативною.

Причинна обумовленість (*causation*) за визначенням науковців – причинно-наслідковий зв'язок: одна або кілька подій, що зумовлюють виникнення за собою інші події [6]. Причинна обумовленість зумовлена своєю спрямованістю від чинників до наслідків [12].

Сучасне трактування причинної обумовленості порушень мовленнєвого розвитку ґрунтуються на таких положеннях:

1. Наявність спадкових чинників: у більшості випадків це тільки умова для розвитку порушення мовлення.
2. Наявність соціальних чинників (навколоішнє середовище): несприятливе зовнішнє оточення, відсутність позитивних емоційних умов, обмеженість спілкування, психічні травми.
3. Наявність екзогенно-органічних чинників: несприятливі впливи на ЦНС дитини та її організм загалом. Сукупність екзогенних чинників призводить до перинатальної патології [11, 14].

Одним із суттєвих чинників, що впливають на формування мовлення, є особливості вищої нервової системи дітей.

Основний контингент учнів спеціальної школи для розумово відсталих дітей становлять діти, які мають олігофренію. Відомо, що олігофренія представляє собою клінічно різнопідвидну групу, вид розумової відсталості, який виникає після різноманітних уражень ЦНС у домовленневий період розвитку. Олігофренія характеризується двома основними особливостями: домінуванням інтелектуального порушення та відсутністю прогредієнтності (Д. Ісаєв, В. Лубовський, М. Певзнер, Г. Сухарєва та ін.).

Вивчення вищої нервової діяльності РВД (М. Красногорський, В. Лубовський, О. Лурія, М. Певзнер, В. Синьов та ін.), виявило слабкість замикальної функції кори головного мозку, слабкість процесів активного внутрішнього гальмування, інертність нервових процесів, схильність до охоронного гальмування, порушення взаємодії першої та другої сигнальної системи. Названі особливості ВНД і є найбільш значущі біологічні чинники, які обумовлюють порушення оволодіння мовленнєвою функцією РВД (В. Петрова, С. Рубінштейн).

У зв'язку з тим що, диференційовані умовні зв'язки в галузі мовленнєво-слухового аналізатору розвиваються повільно, у РВД відмічається низький рівень організації перцептивних показників слухових реакцій, труднощі диференціації слухових подразників, неправильна інтеграція мовленнєво-слухових імпульсів. Унаслідок цього, РВД тривалий час не розрізняє звуки мовлення, не диференціює акустичні образи слів. Таким чином, РВД недостатньо точно та чітко сприймає мовлення оточуючих.

Як відомо, однією з необхідних умов нормального розвитку мовлення є достатній розвиток мовленнєвої моторики. Дитина повинна вміти відтворювати той складний комплекс рухів, який здійснює артикуляцію, вимову звуків.

Розвиток моторики, зокрема й мовленнєвої, у РВД характеризується своєрідністю (Р. Бабенкова, Л. Боброва, Н. Вайzman, М. Гуревич, М. Озерецький, Г. Дульнєв, В. Лубовський, В. Мозговий, М. Певзнер, О. Правдіна-Вінарська, В. Синьов, Г. Сухарєва та ін.). У працях зазначених авторів докладно розглядається питання загального моторного розвитку, характер формування рухових навичок у РВД.

Наголошується, що особливості моторного розвитку РВД залежать від етіології та ступеню розумової відсталості. У літературі описана характеристика п'яти форм рухової недостатності, яка притаманна РВД [11, 32].

В основі патогенезу загальних порушень мовлення та ручної моторики покладене зниження аналітико-синтетичної діяльності моторної функціональної системи, а також порушення цілісності та морфологічної зрілості тих мозкових структур, які визначають функціональність моторного розвитку.

Стосовно чинника локального враження мовленнєвих зон кори головного мозку, яке при нормальному інтелекті обумовлює виникнення алалії, то його існування у РВД теоретично вважається можливим, але проблематичним. Сьогодні, проблемі існування алалії у РВД може приділятися увага, але ця проблема не може бути вирішеною. На думку С. Борель-Мензоні, проблема виявлення алалії навіть у дітей із нормальним інтелектом є занадто важкою, до того ж кількість цих дітей дуже невелика. Можна припустити, що існування алалії у РВД можливе, але воно призводить до повної відсутності мовлення в дошкільному віці і до неможливості шкільного навчання в молодшому шкільному віці. Мабуть, цим можна пояснити відсутність даних про наявність дітей з алалією серед учнів спеціальної школи [10].

Психологічні чинники, що зумовлюють особливості мовленнєвого розвитку та порушення мовлення у РВД, глибоко вивчалися багатьма науковцями. З-поміж цих чинників провідна роль відводиться недорозвиненню пізнавальної діяльності РВД.

Дифузне недорозвинення в філогенезі шарів кори великих півкуль головного мозку обумовлює порушення пізнавальної діяльності, особливості відчуття, сприймання, уявлень, мислення РВД.

Основними особливостями психічного розвитку РВД є недорозвинення вищих форм пізнавальної діяльності, конкретність і поверхневість мислення, порушення словесної регуляції поведінки, незрілість емоційно-вольової сфері, якісна своєрідність пам'яті, уваги (В. Бажнокова, В. Белякова, В. Бондар, Л. Виготський, А. Виноградова, Л. Занков, В. Лубовський, В. Петрова, С. Рубінштейн, В. Синьов, В. Ушакова та ін.).

До соціальних чинників, що негативно впливають, на мовленнєвий розвиток РВД, треба віднести слабкість мовленнєвих контактів і недостатність стимуляції до мовленнєвого спілкування [9, 36].

Оскільки причинна обумовленість виникнення розумової відсталості сьогодні визначена та обґрунтована, у межах цієї статті, ми вважаємо доцільним розпочати практичне дослідження причинної обумовленості порушень мовленнєвого розвитку у РВД з визначення супутньої неврологічної симптоматики при розумовій відсталості легкого та помірного ступенів важкості, яка, на нашу думку: *по-перше*, впливає на рівень мовленнєвого розвитку РВД; *по-друге*, впливатиме на результативність проведення логокорекційної роботи; *по-третє*, відповідним чином має бути врахованою під час розробки диференційованої методики формування та корекції мовленнєвої діяльності РВУ.

Об'єктом нашого дослідження було обрано мовленнєву діяльність розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до Наказу МОН України (від 15.09.2008 № 852) Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку до спеціальної школи (школи-інтернату) для розумово відсталих дітей зараховуються розумово відсталі діти 6 (7) років та діти з відповідним діагнозом з такими медичними показаннями: легка розумова відсталість (F70.0, F70.1); помірна розумова відсталість (F71.0, F71.1); органічна деменція різного походження, яка відповідає легкій та помірній розумовій відсталості [8].

За результатами оброблення медико-психолого-педагогічної документації (медичних карток, висновків ПМПК, карток здоров'я) розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку спеціальної школи м. Суми та шкіл-інтернатів для розумово відсталих дітей Сумської області (загальна кількість – 288) було встановлено:

1. Супутні порушення психічного розвитку при легкому ступені розумової відсталості (F70.0) – I відділення. Було опрацьовано документацію 234 осіб, встановлено: неускладнена форма легкого ступеню розумової відсталості – 55 %; аутистичні порушення (F84) – 10 %; розлади експресивного мовлення (F80.1) – 9 %; епілепсія (генералізована) – 9 %; ДЦП – 6,4 %; невроз нав'язливих рухів – 6,4 %; хвороба Дауна – 4,2 %.

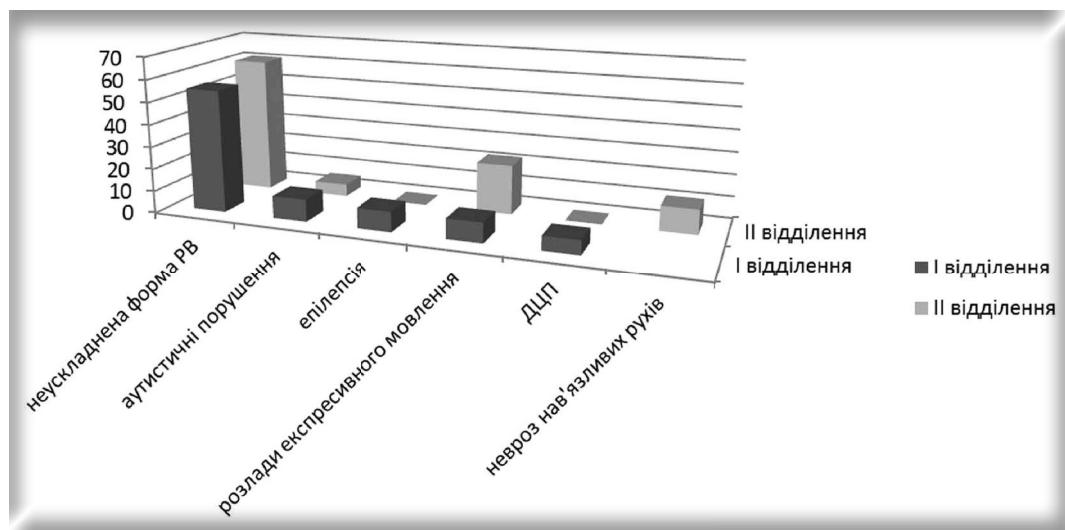
Окрім неврологічної симптоматики було з'ясовано, що більшості РВД молодшого шкільного віку притаманні порушення зору. У 105 осіб (44,9 % від загальної кількості осіб) виявлено: гіперметропію – 34,3 %, астигматизм – 25,7 %, косооокість – 22,9 %, міопію – 14,3 %, амбліопію – 2,8 %.

2. Супутні порушення психічного розвитку при помірному ступені розумової відсталості (F71.0) – II відділення. Було опрацьовано медико-психолого-педагогічну документацію 54 осіб. Виявлено: неускладнену форму помірного ступеню розумової відсталості – 61 %, хвороба Дауна – 22,2 %, невроз нав'язливих рухів – 11,1 %, порушення спектру аутизму (F84) – 5,5 %. Розлади експресивного мовлення (F80.1) виявлено у 33,3 % від загальної кількості дітей.

Поширеність порушень зорового аналізатору серед цієї групи дітей також є дімінуючою: було визначено 33 учня з порушеннями зору (61,1 % від загальної кількості осіб), виявлено: з астигматизмом – 45,4 %, косооокістю – 27,3 %, гіперметропією – 18,1 %, міопією – 9 %.

Окрім визначених вище супутніх порушень для розумово відсталих дітей були притаманні: синдром Вільямса, синдром Маршалла, синдром Бабкінського, які зустрічалися як у дітей з легким так і помірним ступенем розумової відсталості. На нашу думку, супутня неврологічна симптоматика при розумовій відсталості буде накладати специфічні ускладнення на формування та корекцію різних компонентів мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей: як усного так і писемного мовлення.

Розподіл розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку за супутньою неврологічною симптоматикою представлено на діаграмі (мал. 1).

Мал. 1. Супутня неврологічна симптоматика розумової відсталості легкого та помірного ступеня важкості (у %)

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Відповідно до вищевикладеного можна зробити такі висновки. На основі опрацювання літературних джерел можна визначити складний комплекс анатомо-фізіологічних, психологічних та соціальних чинників, які визначають якісну своєрідність процесу мовленнєвого розвитку, велику поширеність та стійкість порушень мовлення у РВД. Складність проблеми обумовлена тим, що названі групи чинників мають ознаки як провідних так і взаємно обумовлюючих.

З'ясування причинної обумовленості порушень мовленнєвого розвитку у РВД дотрільно, на нашу думку, пов'язати з визначенням супутньої неврологічної симптоматики розумової відсталості легкого та помірного ступенів важкості, яка: *по-перше*, впливає на рівень мовленнєвого розвитку РВД; *по-друге*, впливатиме на результативність проведення логокорекційної роботи; *по-третє*, відповідним чином має бути врахованою під час розробки диференційованої методики формування та корекції мовленнєвої діяльності РВУ.

Подальшу перспективу дослідження ми вбачаємо в визначенні рівнів та специфіки порушень мовленнєвого розвитку РВД молодшого шкільного віку за всіма компонентами мовленнєвої системи з урахуванням супутніх порушень розвитку (неврологічних та сенсорних).

НАУКА — ПРАКТИЦІ

ЛІТЕРАТУРА

1. *Выготский Л. С.* Диагностика развития и педагогическая клиника трудного детства. Хрестоматия по патопсихологии / Л. С. Выготский. – М., 1981. – 326 с.
2. *Глухов В. П.* Основы психолингвистики: учеб. пособие для студентов вузов / В. П. Глухов. – М. : АСТ: Астrelъ, 2005. – 351 с.
3. *Зимняя И. А.* Речевой механизм в схеме порождения речи // Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком / Под ред. А. А. Леонтьева, Т. В. Рябовой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – С. 5-17.
4. *Комарова С. В.* Развитие речи как средство общения младших школьников с интеллектуальными нарушениями / С. В. Комарова // Логопед. – 2004. – № 6. – С. 25 – 32.
5. *Леонтьев А. А.* Исследования детской речи // Основы теории речевой деятельности : [Сб.] / А. А. Леонтьев. – М., 1974. – С. 11 – 24.
6. *Макконнел К. Н.* // Экономика, принципы, проблемы и политика. – Изд. 13. – Режим доступу: <http://www.ngpedia.ru/cgi-bin/getpage.exe?cn=399&uid=0.821825544117019&inte=1> (Назва з екрану)
7. *Марцинковская Т. Д.* История детской психологии : Учебник для студ. пед. Вузов / Т. Д. Марцинковская. – М. : Гуманіт. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 272 с.
8. Наказу МОН України (від 15.09.2008 № 852) Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08> (Назва з екрану).
9. *Петрова В. Г.* Психология умственно отсталых школьников: Учебное пособие / В. Г. Петрова, И. В. Белякова. – М. : Академия 2002. – 160 с.
10. Причины нарушений речи у умственно отсталых детей (статья). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.superinf.ru/view_article.php?id=321 (Назва з екрану)
11. *Синьов В. М., Матвеєва М. П., Хохліна О. П.* Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеєва, О. П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.
12. *Terleckij Я. П.* // Статистическая физика. – Изд. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ngpedia.ru/cgi-bin/getpage.exe?cn=399&uid=0.821825544117019&inte=2> (Назва з екрану)
13. *Tishchenko В. В.* Формування інтелектуального компоненту мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Владислав Володимирович Тищенко. – К., 1999. – 225 с.
14. *Sheremet M. K.* Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології / М. К. Шеремет // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 23. – С. 299.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Vygotskij L. S.* (1981) Diagnostika razvitiya i pedagogicheskaja klinika trudnogo detstva. Hrestomatija po patopsihologii. Moskow. (In Russian).
2. *Gluhov V. P.* (2005) Osnovy psiholingvistiki: ucheb. posobie dlja studentov vuzov. Moskow. AST : Astrel'. (In Russian).
3. *Zimnaja I. A.* (1969) Rechevoj mehanizm v sheme porozhdjenija rechi. Psihologicheskie i psiholingvisticheskie problemy vladeniya i ovladeniya jazykom. Moskow. Izd-vo Mosk. un-ta. (In Russian).
4. *Komarova S. V.* (2004) Razvitie rechi kak sredstvo obshhenija mladshih shkol'nikov s intellektual'nymi narushenijami. Logoped. 6, 25 – 32. (In Russian).
5. *Leont'ev A. A.* (1974) Issledovaniya detskoj rechi. Moskow. (In Russian).
6. *Makkonnell K. N.* // Jekonomika, principy, problemy i politika. – Izd. 13. – [Retrieved from]. – Access mode: <http://www.ngpedia.ru/cgi-bin/getpage.exe?cn=399&uid=0.821825544117019&inte=1> (In Russian).
7. *Marcinkovskaja T. D.* (1998) Istorija detskoj psihologii: Uchebnik dlja stud. ped. Vuzov. Moskow. (In Russian).
8. Nakaz MON Ukrayini (vid 15.09.2008 № 852) Pro zatverdzennja Polozhennja pro special'nu zagal'noosvitnju shkolu (shkolu-internat) dla ditej, jaki potrebujujt' korekciij fizichnogo ta (abo) rozumovogo rozvitu - [Retrieved from]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08> (Nazva z ekranu). (In Ukrainian).
9. *Petrova V. G.* (2002) Psihologija umstvenno otstalyh shkol'nikov: Uchebnoe posobie. Moskow. (In Russian).
10. Prichiny narushenij rechi u umstvenno otstalyh detej (stat'ja). – [Retrieved from]. – Access mode: http://www.superinf.ru/view_article.php?id=321 (In Russian).
11. *Sin'ov V. M., Matveeva M. P., Hohlina O. P.* (2008) Psihologija rozumovo vidstaloj ditini: Pidruchnik. – K. : Znannja. (In Ukrainian).
12. *Terleckij Ja. P.* // Statisticheskaja fizika. – Izd. 2. – [Retrieved from]. – Access mode: <http://www.ngpedia.ru/cgi-bin/getpage.exe?cn=399&uid=0.821825544117019&inte=2> (In Russian).
13. *Tishchenko V. V.* (1999) Formuvannja intelektual'nogo komponentu movlennevoi dijal'nosti u rozumovo vidstalih doshkil'nikiv : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.03. Kiev. (In Ukrainian).
14. *Sheremet M. K.* (2013) Fiziologichni i psihologichni peredumovi movlennevogo rozvitu ditej u normi i patologii. Kiev : NPU imeni M. P. Dragomanova, 23, 299. (In Ukrainian).